

Aspekte van die genetiese proses by Opperman soos afgelei uit 'n variantestudie van “Gedagtes by 'n sarkofaag”

Elsa Meihuizen
Departement Afrikaans
Universiteit van Zululand
KWADLANGEZWA
E-pos: emeihuizen@pan.uzulu.ac.za

Abstract

Aspects of the genetic process in the poetry of D.J. Opperman based on an analysis of different versions of the poem “Gedagtes by 'n sarkofaag” (Thoughts on a sarcophagus)

A study of the genesis of a literary text reveals the systematic changes effected by the author during the creative process, and an understanding of these creative tendencies foregrounds structural principles of the final text. In studying a larger corpus of the author's work, scrutiny of text development affords the means to gain insight into stylistic, semantic and thematic characteristics of the author's oeuvre. This article focuses on the genesis of D.J. Opperman's poem “Gedagtes by 'n sarkofaag” within the theoretical framework of Dutch edition theory as represented by Dorleijn (1984), Mathijsen (1997) and De Bruijn (2000) in particular. The different phases of development in the genesis of “Gedagtes by 'n sarkofaag” are identified and represented in a synoptic apparatus. In the analysis of the textual development particular attention is paid to the creation of a symbolic level.

Opsomming

Aspekte van die genetiese proses by Opperman soos afgelei uit 'n variantestudie van “Gedagtes by 'n sarkofaag”

'n Studie van die ontstaan van 'n literêre kunswerk bied insae in die sistematiese veranderinge gedurende die proses van teksontwikkeling sodat hierdie veranderinge as aktiewe tendense kenbaar word en struktuurbeginsels veel duideliker na vore tree as in die finale werk. By die bestudering van 'n groter korpus van die outeur se werk, bied teksontwikkeling die moontlikheid tot insig in moontlike stilistiese, semantiese

en tematiese reëlmatighede van die oeuve as geheel. In hierdie artikel word 'n genetiese studie van D.J. Opperman se gedig "Gedagtes by 'n sarkofaag" onderneem binne die teoretiese raamwerk van die Nederlandse edisiewetenskap, met spesifieke verwysing na Dorleijn (1984), Mathijssen (1997) en De Bruijn (2000). Verskillende fases van die genese van "Gedagtes by 'n sarkofaag" word geïdentifiseer en in 'n sinoptiese apparaat weergegee. In die ontleding van die teksontwikkeling word in besonder aandag gegee aan die totstandkoming van die simboliese dimensie in die gedig.

1. Inleidend

'n Studie van die ontstaan van 'n literêre kunswerk bied insae in die reëlmatige veranderinge gedurende die proses van teksontwikkeling sodat hierdie veranderinge as aktiewe tendense kenbaar word en strukturebeginsels veel duideliker na vore tree as in die finale werk. By die bestudering van 'n groter korpus van die outeur se werk, bied teksontwikkeling die moontlikheid tot insig in moontlike stilistiese, semantiese en tematiese reëlmatighede van die hele oeuve sodat die "reëls" van die poëtika van die skrywer uit so 'n studie afgelei kan word.

'n Aantal studies oor die ontstaan van werke van prominente Afrikaanse literêre figure is reeds onderneem. Die bekendste hiervan is waarskynlik J.C. Kannemeyer se wetenskaplik geredigeerde weergawes van die manuskripmateriaal vir *Joernaal van Jorik* van D.J. Opperman (Kannemeyer, 1979) asook van die bundel wat ten tye van Opperman se dood nog onvoltooi was (Kannemeyer, 2000). Die genetiese proses by Opperman kry ook aandag in studies soos Van Niekerk (1985), Klopper (1989), Viljoen (1993), Janse van Vuuren (1985) en Van Vuuren (1989b en 1989c). Inligting uit manuskripmateriaal word deur Helize van Vuuren gebruik ter verheldering van N.P. van Wyk Louw se bundel *Tristia* in haar proefskrif (Janse van Vuuren, 1985) en in 'n aantal ander publikasies (Van Vuuren, 1986, 1988, en 1989a). In sy onlangs voltooide proefskrif (Teise, 2002) bied Victor Teise ook 'n voorstel, gegrond op edisie-egniese beginsels, vir die samestelling van 'n histories-kritiese uitgawe van *Die eerste lewe van Colet* van Etienne Leroux.

In hierdie artikel word die genese van D.J. Opperman se gedig "Gedagtes by 'n sarkofaag" ontleed en enkele afleidings gemaak oor die aard van die skeppingsproses by Opperman. Die edisiewetenskap word as algemene teoretiese raamwerk vir die genetiese studie gebruik, en daarom word vervolgens 'n oorsigtelike bespeking gegee van die aard van hierdie wetenskap en van die manier waarop ontstaansvariante van literêre werke hierin teregkom.

2. Die edisiewetenskap as raamwerk vir genetiese studie

Die primêre taak van die edisiewetenskap word soos volg omskryf deur Marita Mathijsen (1997:19) in haar handboek oor hierdie studieterrein:

Zolang een auteur self bemoeienissen met de verspreiding van zijn tekst heeft, is een editeur niet nodig. Maar teksten kunnen buiten die schrijver om overgeschreven worden en er kunnen buiten zijn weten herdrukken gemaakt zijn. Het oorspronkelijke manuscript kan verloren raken, en er kunnen afschriften van afschriften in omloop komen. Exemplaren van eerste drukken die zeker bestaan hebben, kunnen onvindbaar blijken, waardoor alleen latere, vaak minder betrouwbare, drukken raadpleegbaar zijn. Dan wordt het tijd voor een editeur.

Waar moet de eerste editeur in die geschiedenis van teksten gezocht worden? Op een gegeven moment is iemand sich gaan afvragen of bepaalde passages, zinnen of woorden in een overgeleverde tekst wel overeenkwamen met wat er in de auteurstekst had gestaan en is daar onderzoek naar gaan doen. Wanneer deze persoon op basis van dit onderzoek de tekst opnieuw uitgaf, en nu met kritiek op de overgeleverde teksvorm, kan hij een editeur genoemd worden en dan is er sprake van tekstkritiek en een vorm van editeren.

Die fokus van die edisiewetenskap is dus die redigering en publikasie van tekste in die afwesigheid van insette deur die outeur. Die teoretiese raamwerk waarbinne die teks geredigeer word, stel redakteurs in staat om hulle werksaamhede te beskryf en die beslissings en keuses wat in hierdie proses gemaak word, aan te bied as die resultaat van wetenskaplike ondersoek.

Gloobaal gesien, kan twee hoofstromings onderskei word in die edisiewetenskap, naamlik die Engels-Amerikaanse *bibliography* wat hulle hoofsaaklik besig hou met verskillende drukke van 'n werk en ten doel het om 'n definitiewe of betroubare teks te verskaf, en die *Editionswissenschaft* uit die Duitse taalgebied waar die teksontwikkeling soos afgelees kan word uit drukke sowel as handskrifte sentraal staan, en waar die edisie nie alleen 'n betroubare teks aanbied nie, maar ook rekenskap gee van die genese van die werk. Hierdie artikel steun op die werk wat in Nederland gedoen word binne die tradisie van die tweede benadering. Daar word gebruik gemaak van die teoretiese raamwerk vir die edisiepraktyk soos dit beoefen word deur die Constantijn Huygens-

Instituut in Den Haag en daar word spesifiek gesteun op die werk van Dorleijn (1984), Mathijsen (1997) en De Bruijn (2000).¹

In 'n bespreking van edisietipes wys Mathijsen (1997:57-81) op die feit dat daar in die edisieliteratuur geen eenstemmigheid oor die benaminge vir verskillende soorte edisies bestaan nie. Mathijsen grond haar stelling op die feit dat die klassifikasie gemaak kan word deur byvoorbeeld op die volgende te fokus: een van 'n aantal fasette oor die edisie, die genre van die geredigeerde teks, die aard van die oorgelewerde materiaal, of die werkswyse wat gevolg word tydens die versorging van die teks. Mathijsen stel dan 'n klassifikasie voor waarin die onderskeid tussen edisies gebaseer word op die gebruiksdoel daarvan, en sy sonder die histories-kritiese edisie, die studie-edisie en die leesedisie uit as die drie edisietipes waarmee die meeste in die praktyk gewerk word.

Die genetiese proses – soos afgelei kan word uit manuskrip- en drukvariante wat die fokus van hierdie artikel uitmaak – kom tereg in die histories-kritiese edisie. Hierdie tipe edisie (vgl. Dorleijn, 1984:5-18, Mathijsen, 1997:58-65 en De Bruijn, 2000:11-30) bestaan gewoonlik uit drie dele, naamlik die teksgedeelte, die apparaat en die kommentaar. Die leesteks, dus die geredigeerde basisteks,² word in die teksgedeelte afgedruk. In die apparaat word alle versies van die werk, waarmee bedoel word alle oorgelewerde verteenwoordigers van die teks wat van mekaar verskil, opgeneem en beskryf. Die redakteur van die histories-kritiese edisie gaan van die standpunt uit dat die teks nie 'n statiese gegewe is nie, maar dat elke versie, soos vasgelê op 'n bepaalde tydstip, 'n stadium verteenwoordig in 'n historiese proses, en dat elke versie prinsipiëel gelykwaardig is aan 'n voorafgaande of daaropvolgende versie. Hierdie momente in die teksontwikkeling moet op sodanige wyse georden, weergegee en bespreek word dat die ontwikkelingsgeskiedenis maklik gevolg kan word. Tot die apparaat behoort ook die paralipomenamateriaal wat nie as 'n versie van die werk beskou kan word nie, maar tog direk verband hou met die genetiese proses. Paralipomena sluit materiaal in soos raamwerke wat die outeur opgestel het vir die volgorde van hoofstukke in 'n roman of vir gedigte in 'n reeks, skemas oor familieverbande tussen karakters, lysies rymwoorde, en

1 Ek erken hiermee met dank geldelike steun van die Noordelike Kennisnetwerk vir Neerlandistiek vir 'n besoek aan Nederland wat dit vir my moontlik gemaak het om eerstehands kennis te maak met die werk van hierdie kundiges sowel as met die werk wat in breër verband in die Constantijn Huygens Instituut vir Teksedisies en Intellektuele Geskiedenis gedoen word.

2 Die basisteks is die mees ideale, suiwerste teks wat deur die redakteur gekies word as dié een wat die werk die beste verteenwoordig.

tekeninge.³ Die kommentaargedeele bevat die edisieverantwoording, 'n beskrywing van die oorgelewerde dokumentêre bronne, die ontstaansgeskiedenis, die publikasiesgeskiedenis en die kontemporêre resepsiesgeskiedenis van die teks.

Tradisioneel word die term “histories-krities” gereserveer vir edisies van volledige oeuvres wat beteken dat alle oorgelewerde materiaal vir die werk van die bepaalde outeur daarin gedokumenteer moet word. Die daarstelling van so 'n volledige histories-kritiese edisie is 'n monumentale, langtermyn-onderneming waarvoor 'n span voltydse navorsers nodig is. Hoewel so 'n onderneming buite die vermoë van die individuele navorsers val, bied die teoretiese raamwerk wat in die edisiewetenskap vir die hantering van genetiese materiaal in die histories-kritiese edisie ontwikkel is, wel 'n bruikbare basis vir die ontleding van individuele kunswerke. Vervolgens word aspekte van die ontstaansgeskiedenis van D.J. Opperman se gedig “Gedagtes by 'n sarkofaag” (soos dit afgelei kan word uit die oorgelewerde manuskrip- en drukvariante) ontleed binne hierdie raamwerk.

3. Die aard van manuskrip- en drukvariante van “Gedagtes by 'n sarkofaag”

D.J. Opperman publiseer die bundel *Dolosse*, waarvan “Gedagtes by 'n sarkofaag” die inleidingsgedig is, by Nasionale Boekhandel aan die einde van 1963. Sover vasgestel kon word, is die bundel daarna herdruk in 1964, 1967, 1971, 1975 en as 'n sagtebanduitgawe in 1987.⁴ In 1987 verskyn die gedig ook in *D.J. Opperman. Versamelde poësie*. Verskillende uitgawes het hierdie uitgawes van die bundel gehanteer: die drukke vanaf 1963 tot 1967 verskyn by Nasionale Boekhandel, die vierde druk van 1971 en die 1987-sagtebanduitgawe by Tafelberg, terwyl die versamelbundel van 1987 'n gesamentlike uitgawe is van Tafelberg en Human & Rousseau. Van die 1975-druk kon nie 'n kopie opgespoor word nie, en ook geen drukproewe vir enige van die drukke van die bundel het bewaar gebly nie.

3 Vir 'n bespreking van die aard en die hantering van paralipomena sien Vanhoutte en Van Hulle (2001).

4 Hierdie datums vir herdrukke is gebaseer op rekords van die Nasionale Afrikaanse Letterkundige Museum asook op die datums soos verskaf voor in die verskillende drukke van die bundel wat in biblioteke opgespoor kon word. 'n Definitiewe drukgeskiedenis vir ouer bundels is moeilik vasstelbaar, aangesien uitgewers nie altyd hierdie soort inligting bewaar nie. In die geval van *Dolosse* het navrae by uitgewers geen informasie opgelewer nie.

'n Vergelyking van die opgespoorde drukke bring slegs een variasie aan die lig, naamlik dat die woord “thalidomide” in vroeër drukke verander is na “talidomide” in die versamelbundel van 1987. A.P. Grové, die redakteur van hierdie bundel, dui in sy verantwoording aan dat hierdie verandering aangebring is in 'n poging om “sekere afwykings van die aanvaarde skryfkonvensie wat meermale by Opperman voorkom” reg te stel “in enkele gevalle waar dit bloot gaan om die spelling en dit geen artistieke implikasies kan hê nie” (Opperman, 1987: ongepagineer). Aangesien hierdie verandering inhoudelik geen verskil maak nie, en dit nie deur die outeur aangebring is nie, kan daar by “Gedagtes by 'n sarkofaag” nie van drukvariante gepraat word nie, maar verteenwoordig die verskillende drukke dieselfde versie van die gedig.

Die manuskripvariante van “Gedagtes by 'n sarkofaag” word as deel van die groter Oppermanversameling gehuisves in die Afdeling Spesiale Versamelings van die J.S. Gericke-Biblioteek van die Universiteit van Stellenbosch. Hierdie versameling sluit manuskripte in van al Opperman se gepubliseerde skeppende werk, literêr-kritiese materiaal, dokumente wat in verband staan met sy betrokkenheid by tydskrifte en uitgewerye, asook meer persoonlike dokumente soos briewe en dagboeke.

Die manuskripvariante van “Gedagtes by 'n sarkofaag” kom voor in twee dokumentêre bronne volgens die klassifikasiekodes van die Gericke-Biblioteek: dokument 118 P.X.A. wat bestaan uit eksamenboeke van die Universiteit van Kaapstad, los velle A4-papier en kleiner ongelinieerde bladsye, en dokument 118 P.D. I wat bestaan uit los foliovelle.

4. Ontwikkelingstadia van “Gedagtes by 'n sarkofaag”

Die vroegste ontwikkelingstadium van “Gedagtes by 'n sarkofaag” (118 P.X.A. IV bladsy 4 en 118 P.X.A. IX bladsye 16 en 17) bestaan uit woorde, frases of enkele reëls in versformaat wat nog nie woordeliks kenbaar is as variante van hierdie gedig nie, maar wat tematiese kienvorme daarvan verteenwoordig. Hierdie neerskryf van los aantekeninge is kenmerkend van Opperman se skryfproses in die aanvangsfase van 'n bundel. Soms is dit moontlik om hierdie aantekeninge te herken as embrionale elemente van 'n spesifieke gedig, maar dikwels verteenwoordig dit breër temas onderliggend aan meer as een gedig of aan die bundel as geheel.

In die edisiewetenskap word hierdie elemente gewoonlik gereken tot die paralipomena (vgl. Mathijsen, 1997:282). Aangesien paralipomena gesien word as materiaal wat slegs op perifere wyse in verband gebring kan word met die genetiese proses, en ek reken dat hierdie eerste elemente behandel behoort te word as 'n integrale deel van die

ontwikkelingsproses, is so 'n tipering myns insiens nie gewens nie. Die basiese verskil tussen hierdie vroeë ontwikkelingstadium en latere, verder ontwikkelde stadiums word beter ondervang deur Dorleijn (1984 1:60-61) se onderskeid tussen “skets” en “versie”. Terwyl 'n versie van 'n werk volgens hom 'n tekseenheid met 'n herkenbare, grootliks deurlopende, sintaktiese en versformele verband verteenwoordig, is 'n skets 'n versameling taaltekens waarby só 'n herkenbare, deurlopende sintaktiese en versformele verband nie bestaan nie.

4.1 Voorbeeldbladsy uit die aanvangsfase

'n Tipiese voorbeeld van 'n manuskripbladsy uit die aanvangsfase van *Dolosse* waarop sketse vir “Gedagtes by 'n sarkofaag” voorkom, is bladsy 16 van dokument 118 P.X.A. IX. Ten einde die aard van hierdie ontwikkelingsfase te illustreer, word dié bladsy in transkripsievorm aangebied, met behoud van die grafiese opset van die manuskrip:

2 ⁵ {[?ou] ⁶ mites}	sy klein dis
ons in murasie v/ mitologieë leef	v/ knoffel, brood, wit wyn
	en vis
op die landerye die droë geselskap	
van lupiene wat oop[?lende]	3{ borsies soos skorsies}
op die aarde se verplooide vel	
uit die rook en roes v/d vaaljapie	
	vroeg
staan die vissermanne drieuur	
met die morester op, drink swart koffie	
vat die kassie met handlyne en hoeke	
en die enkele vis	
eers vir aas makriel te vang	eers v/d sterre die
kabeljou te soek	lêplek vasstel ... tot
	die son opkom en dan v/d
	[?lopers]
	land jou bakens kry

5 Die grondlaag op hierdie bladsy is in rooi ink geskryf, en daarbenewens is twee korreksiefases onderskeibaar, onderskeidelik in potlood en blou ink, hier aangedui deur krulhakies met die nommers 2 en 3 vooraan.

6 Woorddele, woorde of frases waarvan die ontsyfering onseker is, word binne vierkantige hakies geplaas, met 'n vraagteken vooraan. Indien so 'n teksgedeelte heeltemal onontsyferbaar is, word 'n reeks vraagtekens binne die vierkantige hakies geplaas.

agter die duine grootgeword
op [???] pattats en droë snoek

dominee en gemeente ... eers geroepe gevoel
... die gemeenskap ... visvang ...nou die
stank en drank van vissermanne

hierdie sap wat knop in druif

suur klere en [????] ~~v/lyf~~ v/ lyfvet

uitgespoelde rob

3{klompie dolosse wat voorspel}
3{verstarde chromosome in 'n reusesel}
3{gebreklike gedwing tot atleet}

die beste deur een of ander soutgebrek
kom na die see om die uitgespoelde
rob te kou en lek

3{Kogmanskloof}
3{Jakkals & Skilpad}

2{mosselmis}

3{nette vir sardyne}

Die sketse op hierdie manuskripbladsy wat aansette van “Gedagtes by 'n sarkofaag” vorm, is:

2{[?ou] mites}
ons in murasie v/ mitologieë leef

en

3{klompie dolosse wat voorspel}
3{verstarde chromosome in 'n reusesel}
3{gebreklike gedwing tot atleet}

4.2 Tekseenhede as sketse vir ander gedigte

Behalwe vir die frase “gebreklike gedwing tot atleet” kan hierdie aangehaalde tekseenhede egter ook gelees word as sketse vir ander gedigte in *Dolosse* soos “Vuurbees”, “Mukene” en “Spermutasie”. Soos in “Gedagtes by 'n sarkofaag”, gaan dit in hierdie gedigte óók om onder andere die volgende:

- die rol van mites in die menslike bestaan soos vervat in die aantekening “ons in murasies (ou murasies)⁷ v/ mitologieë (mites) leef”;

7 In aanhalings van variante word korreksies deur die outeur tussen ronde hakies gegee, direk na die woord of frase wat dit vervang.

- oor die voorspellingskrag van beendere soos vervat in die aantekening “klompie dolosse wat voorspel”;
- en in die geval van “Vuurbees” en “Spermutasie” oor genetiese ontwikkeling by die mensdom soos vervat in die aantekening “verstarde chromosome in ’n reusesel”.

Wanneer die reeds aangehaalde sketse saamgelees word met dié op die ander twee manuskripbladsye van hierdie eerste ontwikkelingstadium waar Opperman name soos “Hirosjima”, “Belsen”, “Illias”, “Odesea”, “Homeros”, “Mykenos”, “Griekeland”, “Turke” en frases soos “ontsteld/deur die mens se/ skoonheid van geweld” en “geweld ... hierdie land” neerskryf, kan die afleiding gemaak word dat Opperman in hierdie vroeë stadium reeds ’n breë tema in gedagte het oor geweld, die Griekse beskawing (of ou, vergane beskawings), die mitologie, biologiese afwykings of gebreke by die mens, en voorspellings soos afgelees kan word uit beendere.

4.3 Tweede stadium: verbande met siektes en genesing

Die tweede stadium van ontwikkeling (118 P.D.I bladsye 1 en 2) is ook nog sketsmatig, maar nou breër uitgewerk en herkenbaar as sketse spesifiek vir “Gedagtes by ’n sarkofaag”. Op bladsy 1 is, afgesien van ’n aantal los, onverwante aantekeninge, ’n groep sketse op die middelste gedeelte van die bladsy neergeskryf wat almal in verband gebring kan word met die antieke Griekse wêreld en met die geheimenisse van siektes en genesing wat die tematiese grondlaag vir “Gedagtes by ’n sarkofaag” vorm. Opperman skryf byvoorbeeld name neer soos die volgende:

- “Eufese” wat verwys na die antieke Griekse hawestad, onder andere bekend vir die tempel van Artemis, die jaggodin wat ook vroue tydens kindergeboorte bygestaan het. Asklepios” met die alternatief “Aesculopius” wat in die Griekse mitologie verwys na die beskermheer van genesing met die slang as simbool.
- “Eleusis” die Mukeense stad wat geassosieer word met die godin Demeter en die geheimsinnige simboliese rites van vernuwing en hergeboorte.

Hierdie tema van siektes en genesing word verder uitgewerk in aantekeninge soos “hipokritiese eed van hippokrates”, “Slang van Epidaurros” en daaronder as aanvulling hierby: “siekes gesond maak/ inskripsies van wonderkure/ vir verlamdes (verlamming), blindes (blindheid), onvrugbaarheid/ teen stene in die gal, blaas of niere/ lintwurm/ wag op die verskynsel (verskyning) van ’n god/ wat in die slaap genees”. Die idee

dat die genesing van siektes in die antieke wêreld in geheimsinnigheid gehul was en met bo-menslike ingryping geassosieer was – soos wat uit hierdie aanvulling blyk – word versterk deur die neerskryf van woorde soos “misterie” langs die naam Eufese en “geheimenisse” bokant Eleusis. Verder word die woord “sarkofaag” neergeskryf, en laer af op die bladsy “geraamte van ’n Griekse seuntjie/ ’n hodie dolosse van ’n jong Griekse godjie”.

Elemente van hierdie sketse kan teruggevoer word na ’n aantekening in die dagboek wat Opperman van sy Europese reis gedurende die eerste helfte van 1957 gehou het en wat die inspirasie verskaf het vir die bundel *Dolosse*. Hy teken naamlik teenoor die datum 28 Maart die volgende in die dagboek (dokument 118.Pe.D.4 bladsy 41) aan: “Op tweedaagse bustoer: Elefis – misteries (geraamte van seuntjie – dolosse – olie-skraper van atleet se liggaam)”. Dit is betekenisvol dat hierdie verband gelê kan word tussen ’n konkrete ervaring en die skeppingsproses. Daar sal in die ontwikkeling van die teks nagegaan word hoe die spesifieke gegewe van hierdie ervaring uitgebou is tot die algemeen-menslike en simboliese.

In die sketse wat op die boonste helfte van bladsy 2 van dokument 118 P.D.I voorkom, is daar alreeds, benewens aantekeninge waarin die antieke Griekse wêreld as konteks bevestig word, woorde en frases van die finale teks herkenbaar. In die eerste aantekening op hierdie bladsy skryf Opperman byvoorbeeld neer “geweld: Grieke onderling; Perse, Romeine, Turke, Duitsers/ oorloë” wat herkenbaar is as ’n tentatiewe formulering van reëls 28 tot 30 van die finale teks (vergelyk addendum 2). Feitelike gegewens oor die opgraving wat uiteindelik in die finale teks in strofes 1 en 2 teregkom, word neergeskryf as los aantekeninge soos: “skewe heupbeen – polio”, “12-14 jaar”, “strigils – velkraper/ velkrapper/ olieskraper/ drie van brons/ en een van yster”, “5de eeu voor Christus/ Noordelike Kerkhof”. Hierna volg ’n tekseenheid waarin hierdie feitelike gegewe weer neergeskryf word, nou nie meer as los aantekeninge nie, maar in ’n rofweg sintaktiese eenheid en in versformaat.

4.4 Opeenvolgende skryffases: interpretasie en sistematisering

Die eerste versie van die gedig, dus waar ’n herkenbare, deurlopende sintaktiese en versformele verband reeds neerslag gevind het, kom voor op die onderste gedeelte van bladsy 2 en op bladsy 3 van dokument 118 P.D.I. Hierna volg nog ses versies van die gedig (118 P.D.I bladsye 4-11). ’n Voorstelling van die ontwikkeling van ’n teks in ’n geval soos hierdie waar veelvuldige versies met komplekse korreksielae in elke versie bestaan, is problematies. Die ideaal sou wees om al die manuskripmateriaal te reproduseer deur middel van byvoorbeeld fak-

similee of fotografie en dit saam met transkripsies aan te bied sodat die leser kan meedink en -interpreteer, maar in die praktyk sou dit te veel plek in beslag neem, en is dit dus nodig om meer ekononiese voorstellingswyses te vind. Die taak van die navorser strek ook verder as reproduksie en transkripsie: dit is nodig om opeenvolgende skryffases – soos af te lees is uit verskillende versies – en uit korreksielae binne dieselfde versie te interpreteer en gesistematiseer aan te bied. In die edisiewetenskap waar hierdie representasie van die genetiese proses in 'n histories-kritiese edisie tuis behoort, is verskillende sisteme ontwikkel vir die aanbieding van manuskripmateriaal. Hoewel die aanbiedingswyse in 'n groot mate bepaal word deur die aard van die materiaal, bied hierdie sisteme tog bruikbare riglyne.

'n Aantal basismodelle kan onderskei word soos uiteengesit in Dorleijn (1984 1:33-46) en Mathijsen (1997:271-351). In die eerste plek word onderskei tussen inklusiewe en eksklusiewe apparate. In 'n inklusiewe apparaat word die variasies as deel van die leesteks aangebied deur middel van 'n sisteem van diakritiese tekens. Inklusiewe apparate is gepas vir die representasie van werke waar die variasies ongekompliseer is. In die geval van die meeste van Opperman se werk sou so 'n stelsel nie die komplekse veranderings kon voorstel nie, en moet eerder gekyk word na die opstel van 'n eksklusiewe apparaat. Die twee belangrikste eksklusiewe presentasiesisteme is die lemma-apparaat en die sinopsis.

- Wanneer die genetiese proses van 'n werk deur middel van 'n *lemma-apparaat* voorgestel word, word 'n basisteks gekies wat as kritiese leesteks as geheel afgedruk word. Die afwykings van die leesteks word geïsoleer aangegee in voetnote, ná die leesteks of selfs in 'n aparte boekdeel. Die variante word dus uit hul konteks gehaal en los aangebied, en die gebruiker moet self met behulp van die leesteks en die apparaat die lesing van die ander versies rekonstrueer.
- In 'n *sinoptiese apparaat* wat afsonderlik van die leesteks aangebied word, word die veranderinge in die verskillende fases van die teksontwikkeling per reël aangegee. Die eerste versie van die werk dien as vertrekpunt, en daaronder volg in chronologiese volgorde alle veranderinge in die daaropvolgende ontwikkelingsstadie. Die bronne vir die verskillende versies word per kode geïdentifiseer. Die redakteur kan deur middel van diakritiese tekens verdere gegewens verstrek, byvoorbeeld aangaande korreksies deur die outeur of sy eie redaksionele beslissings. Inligting wat nie deur die parallelle aanbieding van reëls of deur diakritiese tekens aangebied kan word nie, maar tog vir die teksontwikkeling van belang is, moet in beskrywende notas aangebied word. 'n Sinoptiese apparaat kan horisontaal sowel as

vertikaal gelees word: die teks van elke versie kan lineêr gevolg word, terwyl die opeenvolgende variante paradigmatisies vergelyk kan word. Hierdeur word sowel die variante as die invariante gedeeltes van die teks en hulle onderlinge samehang toeganklik gemaak.

'n Sinoptiese representasie van die teksontwikkeling in die geïdentifiseerde versies van "Gedagtes by 'n sarkofaag" word in Addendum 1 aangebied, en die leesteks in Addendum 2. Die basis vir die leesteks is die 1963-druk waarby Opperman betrokke was, en wat hy in die daaropvolgende drukke tydens sy leeftyd onveranderd gelaat het. In die sinopsis word 'n hoofletter "M" gebruik as kode om die aard van die bron waarmee hier gewerk word te identifiseer as 'n manuskrip, in teenstelling met byvoorbeeld 'n bron in drukvorm. Die reëls van die ontstaansvariante word geïdentifiseer deur vetgedrukte syfers in die linkerkantste kantlyn. Die ontstaansvolgorde van die verskillende versies word aangedui deur 'n deurlopende reeks syfers in boskrif, dus M¹, M², M³, ensovoort. Korreksielae binne elke reël word deur letters voorgestel; dus sou die lesing van die aanvanklike skryffase vir die eerste versie voorafgegaan word deur die kode "M¹a" terwyl die lesing van die daaropvolgende korreksielaag deur die kode "M¹b" voorafgegaan word, ensovoorts. Vervolgens word die sleutelmomente van die verskillende versies bespreek.

4.4.1 Eerste versie van "Gedagtes by 'n sarkofaag"

In die eerste versie van die gedig (118 P.D.I bladsye 2 en 3) kan tipografies alreeds rofweg vier strofes onderskei word, hoewel die sintaktiese verband en reëlverband nog nie deurgaans vasgelê is nie. Omsirkelde nommers in die volgorde 1, 3, 2, 4 in die linkerkantste kantlyn teenoor die begin van elke strofe dui aan dat die outeur na die neerskryf van die strofes besluit het om die volgorde te verander sodat strofes 2 en 3 omgeruil word. Wat inhoud betref, word die feitelike gegewens van die opgraving van 'n sarkofaag "in die Noordelike Kerkhof van Korinthe" en die onthulling van die inhoud daarvan in strofe 1 gegee. In strofes 2 tot 4 volg 'n reeks vrae wat hierdie vonds by die spreker laat ontstaan. In strofe 2 word gewonder oor die omstandigheid van die seun se dood, naamlik of hy gesterf het op soek na die bo-menslike bronne van genesing in die Griekse wêreld ("die slang van Epidauros", "tempel van Asklepios", "Eleusis", "Demeter"). In strofe 3 word oorsake oorweeg vir die kind se vermindering en in strofe 4 word gevra of die opgraving bloot 'n toevallige gebeurtenis is, of 'n voorspelling van die noodlottige uiteinde van 'n beskawing. In kanttekeninge word elemente wat in latere versies ingevoeg word, neergeskryf, byvoorbeeld: "deur 'n atoom" en "chromosoom" (strofe 2); "is hy voorteken van goddelike of menslike

geweld” en “hippokritiese eed van Hippokrates” (strofe 3); “kom deur thaloöhied/ radiostrale” (strofe 4).

4.4.2 Tweede versie van die gedig

In die tweede versie (118 P.D.I bladsy 4) word die strofeverdeling van versie een behou en inhoudelik kom die strofes ook grootliks ooreen. Hoewel daar in strofe 1 ’n aantal korreksielae onderskei kan word, gaan dit nie hier om belangrike inhoudelike ontwikkelings nie, maar eerder om ’n verfyning van formulering, woordkeuse en ordening van gegewens. Daar word byvoorbeeld oorweging gegee aan die terme “sarkofaag” teenoor “klipdodekis”, “huidkrappers” teenoor “olieskrapers” teenoor “skapula”. Vir ’n beskrywing van die menslike oorblyfsels in die houer word die moontlikhede “’n verminkte”, “’n verminkte kind”, “’n hopie beentjies” en “’n hopie beentjies van ’n kreupel seuntjie” neergeskryf. Die reëlposisie waarin feite aan die bod gestel word, word soms verander as gevolg van die proses van herformulering. In die meeste gevalle maak die outeur hier nie ’n finale keuse tussen verskillende moontlikhede nie, maar bly die hele reeks moontlikhede óf staan (byvoorbeeld in reëlverband en as kanttekeninge, of binne reëlverband bo mekaar of langs mekaar neergeskryf), óf word almal deurgehaal. Strofe 2 is ’n byna woordelike herhaling van die eerste versie, behalwe vir die weglating van ’n reël waarin die kwale waarvoor die kind genesing soek, opgenoem word. Die belangrikste ontwikkeling wat hier plaasvind, is die neerskryf van twee kanttekeninge waarin die vraag gestel word na die ongerymdheid van die twee feite oor die kind waarvoor daar fisiese bewyse in die inhoud van die sarkofaag gevind is, naamlik dat hy ’n atleet, maar gebreklik was. In strofe 3 word die vraag na die oorsaak van die kind se verminkte heupbeen wat in versie een gevra is, behou. Waar in versie een egter net twee moontlikhede in versverband neergeskryf word (“deur gode in ’n voorgeboorte gereg” en “polio”) en die ander as los aantekeninge (“chromosoom”, “verkeerde dieët (Opperman se spelling)”, “seergekry”, “seergemaak”, en “menslike geweld”), is alle moontlikhede hier in vers- en sintaktiese verband opgeneem. Die oorsake wat hier oorweeg word, is: “vermink (geruk) deur gode in chromosome”, “die eerste lyer aan polio”, “slagoffer van ’n dokter” en “slagoffer van menslike (ondermaanse) oorloë”. In strofe 4 vind twee belangrike ontwikkelings plaas. In die eerste plek word uit die twee moontlikhede wat vir die interpretasie van die opgraving in versie een gestel word, naamlik of dit ’n toevallige gebeurtenis of ’n apokaliptiese teken is, ’n keuse gemaak sodat die opgraving van “die klompie bene” nou verbind word met “die begin en end van ’n beskawing”. In die tweede plek word die metaforiese gelykstelling van die sarkofaag met die geboorteproses wat reeds in versie een aangevoer is, met die reël “het

ons die moer oopgemaak” nou bevestig met die neerskryf van die aantekeninge “swangerskap van 25 eeue” en “klipmoer”. Hierdie aantekeninge is belangrik vir die meer komplekse simboliese waarde wat die opgrawing in strofe 4 van die finale teks verkry.

4.4.3 Derde en vierde versies van die gedig

Versies drie en vier kan gelyktydig bespreek word, wat die ontwikkelings in sowel struktuur as inhoud betref, aangesien die veranderinge wat in versie drie aangebring word, grootliks behou word in versie vier. Die strofes word gereduseer na drie en die versreëls na 24 in versie drie en 22 in versie vier (teenoor 33 in versie twee). Ook inhoudelik word teruggesny. In strofe 1 word uit die moontlikhede wat in versie twee neergeskryf is, nou 'n keuse gemaak en grootliks in een skryflaag gegee. Die enigste twee inhoudelike veranderinge is dat die kerkhof waarin die sarkofaag gevind word, nou in Athene gesitueer word en dat die gegewe oor die olieskrapers finaal uit hierdie strofe weggelaat word. Twee verskuiwings van gegewe vind plaas: “uit die 5de eeu v.C.” word in versie drie aanvanklik as reël drie neergeskryf maar dan met 'n pyltjie verskuif na die eerste reëlposisie en in versie vier word die woord “vanoggend” in hierdie posisie ingeskryf. Hiermee word die ontwikkeling van strofe 1 ook grootliks afgesluit, afgesien van die verandering van “vanoggend” na die minder spesifieke “vandese week” in versie ses. Strofe 2 van versie twee (die biespiegelings oor die omstandighede van die kind se dood met die Grieks-mitologiese wêreld as konteks) verdwyn heeltemal in versie drie en vier en ook uit hieropvolgende versies. In strofe 2 word nou die vraag gevra of die seun deur god of mens vermink is en of hy vrywillig of onder dwang aan sport deelgeneem het. Strofe 3 van albei versies fokus op die profetiese signifikasie van die opgrawing.

4.4.4 Die vyfde versie

In versie vyf word die gedig weer uitgebrei na vier strofes deurdat die gegewe oor die ontwerpe en olieskrapers waaruit afgelei kan word dat die seun 'n atleet was, ingevoeg word as strofe 2. Hiermee word die aantal, asook die breë fokus van die strofes finaal vasgelê. 'n Kritieke ontwikkeling van die tema van die gedig word aangevoer in strofe 3 van hierdie versie en dan vasgelê in versie ses. Hierdie ontwikkeling verskaf ook die finale impetus vir die totstandkoming van die simboliese dimensie in die gedig.

Strofe 3 van versie vyf is binne versverband 'n byna woordelike oorskrywing van die vierde versie, maar hierby word 'n aantal kanttekeninge gemaak. In die linkerkantste kantruimte word neergeskryf “vrolikheid/ drif en drang/ ten spyte van verminking die voortgang”. In die

regterkantste kantruimte word die reël “voorteken van die geweld oor sy land deur eie mense, Pers, Romein, of Turk” neergeskryf wat reeds byna woordeliks in versie een (reël 18) voorkom, maar wat nie in daaropvolgende versies herhaal is nie. Hierby word ook ’n nuwe gedagte neergeskryf, naamlik “ewige slagveld/ die mens as regter op ’n ewige slagveld”. Binne die konteks van hierdie tekseenheid lyk dit of die outeur met hierdie aantekeninge ’n antwoord verskaf op die vraag wat in reëlverband gestel word, naamlik of die gebreklige “vrywillig of onder dwang” aan sport deelgeneem het. Die sentrale woorde hier is: “drif en drang”, “verminking”, “geweld”, “slagveld”, sodat die oorwig van ’n uitkoms na die vraag op “dwang” geplaas word en die kreupel seun se spesifieke geval ’n tragiese element verkry.

4.4.5 Sesde en sewende versie

Wanneer hierdie kanttekening egter in versie ses geïntegreer word in strofeverband, is dit in die vorm van ’n verdere reeks vrae wat in die eerste plek nog steeds betrekking het op die lot van die kind, maar wat in die tweede plek ook ’n karakterisering is van die Westerse beskawing met sy meedoënlose mededingendheid wat, as dit ver genoeg gevoer word, van die menslike bestaan ’n vernietigende slagveld maak. Die spesifieke en algemeen-menslike word dus oormekaargeskuif – ’n vertelling oor die opgraving van ’n geskende kind word nou óók die verhaal van ’n beskawing. In hierdie tekseenheid word die profetiese dimensie in die gedig ook versterk. Daar word gevra of die kind in sy verminking “voorteken” is van die toekoms van sowel sy eie land as die Westerse beskawing. Verder word die woorde “Avondlandelike drang” as kanttekening in versie ses neergeskryf en dan in versie sewe in reëlverband opgeneem. Die term “Avondlande” vir die lande van die Weste is gemunt deur Oswald Spengler in sy boek getiteld *Der Untergang des Abendlandes* (1923) waarin hy betoog dat beskawings ’n lewenspatroon soortgelyk aan biologiese organismes vertoon en dat die Westerse beskawing alreeds in die fase van aftakeling verkeer. Die gebruik van hierdie term eggo weer “voorteken” en versterk die idee van ’n voorspelling van ondergang.

4.5 Die totstandkom van ’n simboliese dimensie

Dit wil voorkom asof die voorgenoemde ontwikkeling waardeur die lot van die kind en dié van die Westerse beskawing so nou met mekaar verbind word, die grondslag lê vir die totstandkoming van die simboliese dimensie van die laaste strofe van die gedig. Die betekenisverdigting waardeur die kind in sy verwrongenheid simbool word van die Westerse beskawing, word in versie ses bewerkstellig deur ’n sintaktiese herordening van gegewe wat reeds vanaf die eerste versie die afsluitings-

reëls van die gedig uitmaak. In versie een, reëls 30-32, word neergeskryf: “kom die verminkte kind/ terug aan die begin en einde/ van 'n beskawing” en dit word in versie twee reëls 31-33 verander na “aan die begin en end/ van 'n beskawing/ kom die kind geskend” – reëls wat behoue bly tot in versie vyf. Kleiner veranderings wat in die verskillende strofes aangebring word, verander nie aan die essensiële betekenis nie, naamlik dat die kind wat geleef het, aan die begin van die Westerse beskawing deur die opgraving weer terugkom in 'n toestand van verminking of geskendheid. Die implikasies is dat hierdie verminking toegeskryf kan word aan die aard van die beskawing waarvan hy 'n verteenwoordiger is. Die volgende basiese sin sou as eksegeese van hierdie tekseenhede kon dien: *Die geskende kind kom uit (te voorskyn/ word onder die aandag gebring) aan die begin en einde van 'n beskawing*. Die lot van die kind en die aard van die beskawing word dus met mekaar verbind, maar in die vroeër versies bly die kind nog die kerngegewe, gaan dit nog om sy geval, sy toestand. Dit is eers in strofe 6, ná die betekenisverdigting en fokusverskuiwing in strofe 3 plaasgevind het, dat die slotreëls herskryf word as: “kom jul beskawing/ van (aan) sy begin tot (sy) end/ uit die klipmoer/ 'n kind geskend”. Hiermee word die beskawing die subjek, en die eksegeese is nou: *Jul beskawing kom te voorskyn. Jul beskawing is 'n geskende kind*.

5. Samevatting

Die transponering van die spesifieke geval na die universele is een van die sentrale kenmerke van die poësie van D.J. Opperman. Die ontleding van die ontstaansvariante vir “Gedagtes by 'n sarkofaag” het aan die lig gebring dat 'n konkrete ervaring die kiem van hierdie gedig verteenwoordig, en dat die spesifieke gegewe van die opgraving en van die Griekse wêreld as die konteks in die sketse van die gedig en ook in die vroeëre versies van die gedig oorheers. Na 'n afstropingsproses in versies drie en vier tot die essensie van die spesifieke geval, kan die ontwikkeling in versies vyf tot sewe beskryf word as 'n fokusverskuiwing waar, deur 'n proses van betekenisverdigting, die spesifieke geval simbool word van die universele.

Bibliografie

- De Bruijn, P.G. 2000. *Gerrit Achterberg. Gedichten. Deel 1-3*. Den Haag : Constantijn Huygens Instituut.
- Dorleijn, G.J. 1984. *J.H. Leopold. Gedichten uit de nalatenschap. Deel 1 en 2*. Amsterdam : Noord-Hollandse Uitgevers Maatskappij.
- Janse van Vuuren, H.E. 1985. *Die gesprek tussen literêre kunswerke met spesiale verwysing na **Tristia** en **Komas uit 'n bamboesstok***. Stellenbosch : Universiteit van Stellenbosch. (D.Litt.-proefskrif.)

- Kannemeyer, J.C. (red.) 1979. *D.J. Opperman: Die galeie van Jorik*. Tafelberg : Kaapstad.
- Kannemeyer, J.C. 2000. *D.J. Opperman: Sonklong oor Afrika*. Kaapstad : Tafelberg.
- Klopper, E.M.M. 1989. *D.J. Opperman: "Spermutasie" – die palimpses*. Stellenbosch : Universiteit van Stellenbosch. (D.Litt.-proefskrif.)
- Mathijssen, Marita. 1997. *Naar de letter. Handboek editiewetenskap*. Den Haag : Constantijn Huygens Instituut.
- Opperman, D.J. 1963. *Dolosse*. Kaapstad : Nasionale Boekhandel.
- Opperman, D.J. 1987. *D.J. Opperman. Versamelde poësie*. Kaapstad : Tafelberg/ Human en Rousseau.
- Spengler, Oswald. 1923. *Der Untergang des Abendlandes*. München : Bek'sche Verlagshandlung.
- Teise, V.N. 2002. 'n Edisietegniese voorstel vir die samestelling van 'n histories-kritiese uitgawe van **Die eerste lewe van Colet** (Etienne Leroux). Bloemfontein : Universiteit van die Vrystaat. (Ph.D.-proefskrif.)
- Vanhoutte, Edward & Van Hulle, Dirk. (samest.) 2001. *Paralipomena*. Antwerpen : Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven.
- Van Niekerk, E. 1985. *Vormtendense by Opperman – met spesiale verwysing na die simboliseringsproses – soos gedemonstreer in die variante van "Blom van die baaierd"*. Stellenbosch : Universiteit van Stellenbosch. (M.A.-verhandeling.)
- Van Vuuren, Helize. 1986. "Saltimbanque en vriendin" opnuut gelees. *Literator*, 7(2):74-84.
- Van Vuuren, Helize. 1988. "Groot ode": sinkretisties en antroposentrië gelees. In: Wiehahn, R. & Roodt, P.H. (reds.) *Teks en tendens*. Durban : Butterworth.
- Van Vuuren, Helize. 1989a. **Tristia** in perspektief. Kaapstad : Vlaeberg.
- Van Vuuren, Helize 1989b. "Springbokke" van D.J. Opperman: 'n anatomie van Suid-Afrikaanse misère. In: Gilfillan, Rouston & De Vries, Abraham (reds.) *Op die wyse van die taal*. Kaapstad : Vlaeberg. p. 193-199.
- Van Vuuren, Helize. 1989c. D.J. Opperman se "Egipties": 'n siening van die Suid-Afrikaanse dilemma. *Stilet*, 1(2):13-18, Jun.
- Viljoen, Louise. 1993. Enkele voorstelle in verband met die hantering van die manuskripte rondom Opperman se "Kaapse Skeepsverf". *Tydskrif vir Letterkunde*, XXXI(1):68-84, Febr.

Kernbegrippe:

edisiewetenskap
 genetiese studie
 histories-kritiese edisie
 ontstaansvariante
 Opperman, D.J. *Dolosse*

Key concepts:

edition theory
 genetic study
 genetic variants
 historical-critical edition
 Opperman, D.J. *Dolosse*

Addendum 1: Sinopsis van ontstaansvariante van "Gedagtes by 'n sarkofaag"

- 1 M¹a Ons het vanmôre in die Noordelike kerkhof van Korinthe
b Vanmôre het ons in die Noordelike kerkhof van Korinthe⁸
c Vanmôre in die Noordelike kerkhof van Korinthe
M²a In die Noordelike kerkhof van Korinthe ^In hierdie tyd van pille⁹
b Vandag is in die Noordelike kerkhof van Korinthe ^en salwe wat die kind
M³a In die kerkhof van Athene ^vermink,
M⁴a Uit die 5de eeu V.C.
b Vanoggend is uit die 5de eeu V.C.
M⁵a Vanoggend uit die 5de eeu V.C. ^pil of radium
b Vanoggend in ons eeu v/d verminkte kind is uit die 5de eeu V.C.
M⁶a Vanoggend uit die 5de eeu V.C.
b Vandese week is uit die 5de eeu V.C.
M⁷a Vandese week is uit die 5de eeu V.C.
- 2 M¹a gegrawe en 'n klipdodekis gekry
b het ons 'n klipdodekis
c het ons 'n {klipdodekis/ sarkofaag}¹⁰
M²a is 'n sarkofaag ^n hpie beentjies van
b is 'n klipdodekis ^n kreupel seuntjie
c het ons die deksel
d is die deksel
M³a is 'n sarkofaag
b 'n sarkofaag
M⁴a is in die kerkhof van Athene
b is 'n sarkofaag in die kerkhof van Athene
c is in die kerkhof van Athene
M⁵a is in die kerkhof van Athene
M⁶a is in die kerkhof van Athene
b in die kerkhof van Athene
M⁷a in die kerkhof van Athene
- 3 M¹a uit die 5de eeu voor Christus oopgegrawe
b uit die 5de eeu voor Christus
M²a uit die 5de eeu voor Christus opgegraaf ^opgegraaf
b [xx]¹¹ die 5de eeu voor Christus opgelig

-
- 8 In die Nederlandse edisietegniek is dit gebruiklik om teksgedeeltes wat in verskillende lesings van dieselfde bron onveranderd bly, aan te dui deur vierkantige hakies direk onder die invariante gedeelte te plaas, en die spasiëring in die reël dan aan te pas om hierdie opset te akkommodeer. Myns insiens kan hierdie werkswyse tot onnodige verwarring lei, dus word ook invariante gedeeltes in verskillende lesings volledig uitgeskryf.
- 9 Aantekeninge wat in die kantlyn geskryf is, en nie in die lesing van 'n bepaalde reël geïntegreer is nie, word in die sinopsis na regs aangegee en gemerk met die teken ^.
- 10 By oop variante, dus waar die outeur 'n tweede woord of frase neerskryf sonder om die eerste een deur te haal, sodat twee lesings op hierdie stadium saam behoue bly, word die alternatiewe tussen krulhakies geplaas en met 'n skuinsstreep van mekaar onderskei.

- c uit die 5de eeu voor Christus opgegraaf
M³a uit die 5de eeu V.C.
M⁴a tussen die stukke grafstene
b *12'n sarkofaag
M⁵a 'n sarkofaag
M⁶a is 'n sarkofaag
b 'n sarkofaag
M⁷a 'n sarkofaag
- 4 M¹a en die deksel afgelig
b en nou lê die deksel afgelig ^opgegrawe
c en met die deksel afgelig weet ons
d en met die deksel afgelig lei ons
e en met die deksel afgelig weet ons
M²a en met die deksel nou afgelig, weet ons
b deksel af, weet ons
M³a onder die stukke grafstene
M⁴a vanoggend oopgegraaf
b oopgegraaf,
M⁵a tussen die stukke grafstene
M⁶a tussen die stukke grafstene
M⁷a tussen die stukke grafstene
- 5 M¹a op 'n hokie beentjies 'n oopgekraakte okkerneut.
b < >13
M²a en van vier huidkrappers – drie van brons ^olieskrappers
b *deur [xxx] een heupbeen dit was 'n verminkte, ^skapula
c < >
M³a vanoggend oopgegraaf
M⁴a en onder die klipdeksel
M⁵a oopgegraaf;
M⁶a oopgegraaf;
M⁷a oopgegraaf;
- 6 M¹a Van die velkrappers – drie van brons
b Van die {huid/ vel}krappers – drie van brons
M²a en een van yster – dit was 'n atleet ^al was hy mank
b * of die hokie bene
M³a en in die klip[xxxx] (kliphouer) kom
b en uit die kliphouer kom

- 11 Waar 'n teksgedeeltes nie ontsyfer kan word nie, word dit aangedui met 'n x vir elke letter (vir sover dit vasgestel kan word) wat onontsyferbaar is, en dit word tussen gekursiveerde vierkantige hakies geplaas. As dit duidelik is dat die onontsyferbare letter 'n hoofletter is, word dit met 'n X aangedui.
- 12 'n Reël soos hierdie wat deur 'n asterisk voorafgegaan word, is deur die outeur in 'n tweede skryffase bokant die oorspronklike reël neergeskryf. Hier is nie sprake van 'n korreksie wat 'n tweede lesing vir die bepaalde reël tot gevolg het nie, maar 'n nuwe gedagte word neergeskryf sodat inhoudelik 'n heeltemal nuwe reël ontstaan.
- 13 Skerp hakies rondom 'n leë spasie dui aan dat die reël wat onmiddellik daarbo staan, in geheel deur die outeur doodgetrek is, en dat hy niks in die plek daarvan neergeskryf het nie sodat daar dus in die b-lesing 'n leë reël staan.

- c en onder die klipdeksel lê
M⁴a lê 'n hokie skewe bene
M⁵a en onder die klipdeksel
M⁶a en onder die klipdeksel
M⁷a en onder die klipdeksel
- 7** M¹a en een van yster – weet ons
b en een van yster – [xx] dit was 'n atleet,
M²a en van die grootte van die beentjies
b < >
c *van 'n verminkte kind
d < >
M³a vier olieskrapers
b < >
M⁴a van 'n seunskind, elf, twaalf.
b van 'n seun van twaalf.
M⁵a lê 'n hokie skewe bene
b 'n hokie skewe bene
M⁶a lê 'n hokie skewe bene
M⁷a lê 'n hokie skewe bene
- 8** M¹a dit was 'n atleet, en van die beentjies
b en van die grootte van die beentjies
M²a 'n seun van twaalf ^moes hy teen
b < > ^wil en dank
M³a [x] 'n hokie skewe bene
M⁴ Strofewit
M⁵a van 'n seun van twaalf.
b van 'n seun van twaalf gevind
M⁶a van 'n seun van twaalf.
M⁷a van 'n seun van twaalf.
- 9** M¹a hy was twaalf of dertien jaar
b {hy was/ 'n seun van} twaalf of dertien jaar
M²a en volgens die een heupbeen
b < >
M³a van 'n seun om en by elf, twaalf.
M⁴a Is hierdie kreupele
b was hierdie kreupele
M⁵ Strofewit
M⁶ Strofewit
M⁷ Strofewit
- 10** M¹a en aan die een heupbeen 'n verminkte.
b en volgens een heupbeen 'n verminkte.
M²a 'n verminkte. ^aan hierdie eeu
b < > ^van sport meedoen
M³ Strofewit
M⁴a deur god of mens vermink?
M⁵a Van die vier olieskrapers: ^bekend: ontwerp en klein
M⁶a Volgens die ontwerpe ^strigils velkrappers krappers
M⁷a Volgens die ontwerpe
- 11** M¹ Strofewit
M² Strofewit
M³a Ek staan by die hokie dolosse en dink

- b Is hierdie kind
M⁴a Het hy vrywillig
M⁵a drie van brons ^[xxxx]
M⁶a en vier klein olieskrapers
M⁷a en vier klein olieskrapers –
- 12** M¹a Was hy van geboorte so vermink
b Was sy heupbeen reeds voor geboorte so {vermink/verdraai} ^kreupel ouma Labda
M²a Was hierdie moedige figuurtjie ^kreupel maar 'n atleet
b Was hierdie moedige figuurtjie ^miskien 'n diskusgooier
c Is hy kreupele ^vergelding – van geboorte so ...
d Is die klein skewe {portuurtjie/ hopen dolosse}
M³a is hy deur god of mens vermink?
b deur god of mens vermink?
M⁴a of onder dwang
M⁵a en een van yster ^voorteken van die geweld
M⁶a drie van brons ^oor sy land deur
M⁷a drie van brons ^eie mense, Pers, Romein of Turk
- 13** M¹a deur gode in 'n voorgeboorte gereg
b deur gode in 'n {voorgeboorte/ chromosoom} gereg
M²a op pad na die slang van Asklepios
b nog altyd op pad na die slang van Asklepios
c op pad na die slang van Asklepios
M³a en moes hy, al was hy mank
b en vermoed, al was hy mank
M⁴a hinke-pink
M⁵a weet ons
M⁶a en een van yster
M⁷a en een van yster –
- 14** M¹a of een van die eerste lyers aan polio
b {langs waters van die [Xxxxxx]/ of een van die eerste lyers aan polio}
M²a vir voorskrif en die wonderkuur?
b vir voorskrif en wonderkuur?
M³a teen wil en dank
b moes hy teen wil en dank
M⁴a die spies in die grond laat sink?
b die spies ver in die grond laat sink?
M⁵a hy was 'n atleet
M⁶a weet ons
M⁷a weet ons
- 15** M¹a verkeerde dieet ^Geskondenes¹⁴
M²a of het sy ouers hom byvoorbaat
M³a aan sport meedoen ^hinke pink 'n spies in die grond laat sink
M⁴a Strofewit
M⁵a miskien 'n diskus- of spieswerper
b miskien 'n spies- of diskuswerper ^[xxxxx] ewige slagveld
M⁶a hy was 'n atleet ^die mens as regter op 'n ewige slagveld

14 Hierdie woord word bo-aan die bladsy geskryf soos 'n titel. Aangesien dit egter bo-aan die tweede bladsy staan, en nie soos verwag kan word, voor-op nie, moet dit hier as 'n los aantekening gehanteer word.

- M⁷a hy was 'n atleet
b hy was atleet
- 16** M¹a seergekry ... seergemaak ^is hy voorteken van goddelike of menslike geweld
M²a om die Geheimnisse van die Dood
M³a om te vergoed.
M⁴a Of maak die opgrawing
b Met die opgrawing
M⁵ Strofewit
M⁶a 'n diskus- of spieswerper.
b 'n spies- of diskuswerper.
M⁷a 'n spies- of diskuswerper.
- 17** M¹a teken van geweld ^menslike geweld
M²a en Herlewe na Eleusis gestuur? ^hippokritiese eed van Hippokrates
M³ Strofewit ^hippokrities die eed van Hippokrates
M⁴a van dié dolosse bekend:
b maak dié dolosse bekend:
M⁵a Was hierdie kreupele
b Is hierdie kreupele
M⁶ Strofewit
M⁷ Strofewit
- 18** M¹a geweld oor sy land: eie mense, Perse, Romeine, Turke, Duitsers
M² Strofewit
M³a Ek is ontstel deur die opgrawing
b Dit is so
c Dit ontstel
M⁴a aan die begin en end
M⁵a deur god of mens vermink? ^geboorte so
M⁶a Is hy deur god of mens vermink? ^die eerste lyer van polio
b Is hy deur god of mens vermink
M⁷a Is hy deur god of mens vermink
- 19** M¹ Strofewit
M²a Was hy reeds van geboorte so,
b Was hy vanaf geboorte reeds so,
M³a dat die dolosse toe
b dat die hopen bene toe
M⁴a van ons atletiese beskawing
b van ons beskawing
M⁵a Het hy vrywillig
b En het hy vrywillig
M⁶a Was hy van geboorte so?
b +of albei saam?
M⁷a of albei saam?
- 20** M¹a Was hy op pad
b Was hierdie hopen dolosse
M²a {vermink/ geruk} deur gode in die chromosome?
M³a alreeds voorspel:
b vroeg voorspel ^of moet hul net voorspel
M⁴a kom die kind geskend?
b beur die kind
M⁵a of onder dwang
M⁶a of is hy die eerste lyer van polio?

- c wat oor sy land sou kom
M⁷a die spies ver in die grond laat sink?
- 26 M¹a Lewe na Eleusis gestuur?
b Herlewe na Eleusis gestuur?
M² Strofewit ^swangerskap van 25 eeue
M⁵a deur dié opgrawing
b met dié opgrawing in die eeu van die radiumverwringing en verminkpil
c met dié opgrawing
M⁶a deur eie mense, Pers, Romein en Turk,
M⁷a Of is hy voorteken van die geweld
- 27 M¹ Strofewit
M²a In elk geval, met hierdie opgrawing ^lê begin van 'n [xxxxx]
b In elk geval, hierdie opgrawing
c Vanoggend met hierdie opgrawing
M⁵a deur 'n klompie dolosse bekend
b van 'n klompie dolosse
c van 'n klompie dolosse bekend
M⁶a en met die mens se drang ^of die ewige atleet
b maar daarby van die Westerse drang ^Avondlandelike drang
M⁷a wat oor sy land sou kom
- 28 M¹a Of kom hy in hierdie wêreld
b Was hierdie opgrawing
c Het hierdie opgrawing
d In elk geval het hierdie opgrawing
M²a twintig eeue na Christus ^en die lees in die koerante van thamoide babas
b van vyf-en-twintig eeue gelede ^[xx] klipmoer
c < >
M⁵a dat in ons beskawing ^na 'n swangerskap van 25 eeue
b dat aan die begin en end
c lewer aan die begin en end van ons beskawing
d dat aan die begin en end van ons beskawing
M⁶a as regter op 'n ewige slagveld?
b as regter op 'n {ewige slagveld/ ewige sportveld}
c na die ewige atleet op 'n krygsveld
d tot die ewige atleet op 'n krygsveld
e tot die ewige atleet
M⁷a deur eie mense, Pers, Romein en Turk,
- 29 M¹a twintig eeue na die ^kom deur thaloöhied
b twintig eeue na Christus ^radiostrale
M²a voorspel die klompie bene:
b {vertel en/ voorspel} die klompie bene: ^[xxx] klipmoer
c voorspel oor vyf-en-twintig eeue die bene:
M⁵a kom die kind uit die klipmoer
b beur die kind uit die klipmoer
c kom die kind uit 'n klipmoer
M⁶a en ook sy ondergang?
M⁷a maar ook van die Avondlandelike drang
- 30 M¹a toevallig of kom die verminkte kind
b is weer geboorte ... [xxxx] die kind geskend
c is herbore ... die kind geskend
d het ons die moer oopgemaak

- e {is voorspel/ lê die klompie dolosse en voorspel}
 M²a die kind geskend
 b kom uit die klipmoer ^thamoid
 M⁵a geskend.
 M⁶ Strofewit
 M⁷a na die ewige atleet op 'n ewige sportveld
- 31** M¹a terug aan die begin en einde
 b kom aan die begin en end
 M²a kom aan die begin en end
 b aan die begin en end
 M⁵a Strofewit ^maar nog vorentoe beur [xx] van die ellende
 M⁶a Of maak die gode ^Tog, ek staan by die klein Griekse geraamtetjie
 b Ek staan ontroer
 M⁷a en sy ondergang?
- 32** M¹a van 'n beskawing.
 M²a van 'n beskawing
 b van ons atletiese beskawing.
 M⁶a en voel die gode maak
 M⁷ Strofewit
- 33** M¹ Strofewit
 M²a kom die kind geskend
 b die kind geskend
 M⁶a met dié opgrawing
 b deur dié opgrawing
 c met dié opgrawing
 M⁷a Tog, ek raak by die klein
- 34** M⁶a {van/ deur} dié klompie dolosse bekend:
 M⁷a Griekse geraamtetjie ontroer
- 35** M² Strofewit
 M⁶a na 'n swangerskap van 25 eeue
 M⁷a en voel die gode maak
- 36** M⁶a kom ons beskawing
 b kom jul beskawing
 M⁷a en voel die gode maak
- 37** M⁶a {van/ aan} sy begin {tot/ en} end
 M⁷a met dié opgrawing
- 38** M⁶a uit die klipmoer
 M⁷a deur dié klompie dolosse bekend:
- 39** M⁶a 'n kind geskend.
 M⁷a Na 'n swangerskap van 25 eeue
- 40** M⁷a kom jul beskawing
- 41** M⁷a aan sy begin en end
- 42** M⁷a uit die klipmoer
- 43** M⁷a 'n kind geskend.

Addendum 2: Leesteks vir “Gedagtes by ’n sarkofaag”

Vandese week
is uit die vyfde eeu voor Christus
in die kerkhof van Athene
’n sarkofaag
tussen die stukkende grafstene
oopgegraaf;
en onder die klipdeksel
lê ’n hople skewe bene
van ’n seun van twaalf.

Volgens die ontwerpe
en vier klein olieskrapers –
drie van brons
en een van yster –
weet ons
hy was atleet
’n spies- of diskuswerper.

Is hy deur god of mens vermink
of albei saam?
Was hy van geboorte so
of dra sy liggaam
die eerste wring van thalidomide
of polio?
Het hy vrywillig of onder dwang
hinke-pink
die spies ver in die grond laat sink?
Of is hy voorteken van die geweld
wat oor sy land sou kom
deur eie mense, Pers, Romein en Turk,
maar ook van die Avondlandelike drang
na die ewige atleet op ’n ewige sportveld
en so na sy ondergang?

Tog, ek raak by die klein
Griekse geraamtetjie ontroer
en voel die gode maak
met dié opgraving
deur dié dolosse bekend:
Na ’n swangerskap van vyf-en-twintig eeue
kom jul beskawing
aan sy begin en end
uit die klipmoer
’n kind geskend